

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

25^E JAARGANG

WOENSDAG 14 AUGUSTUS 1940

No. 1282

COMMISSIE VAN REDACTIE:

J. G. Koopmans; P. Lieftinck; N. J. Polak; J. Tinbergen
en F. de Vries.

Secretaris van de Redactie: M. F. J. Cool.

Redactie-adres: Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam-W.
Aangetoekende stukken: Bijkantoor Ruigeplootweg.
Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8408.

Advertenties voorpagina f 0,50 per regel. Andere pagina's
f 0,40 per regel. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.
Administratie van advertenties: Nijgh en van Ditmar N.V.,
Uitgevers, Rotterdam, Amsterdam, 's-Gravenhage. Post-
chèque- en girorekening Nr. 145192. Adres te Rotterdam:
Erasmushuis, Tel. Nr. 31696.

BERICHT.

Zoals in het bericht van de Redactie, voorkomende in het nummer van 5 Juni j.l., is aangekondigd, zullen de door de medewerkers van het Nederlandsch Economisch Instituut samengestelde overzichten, welke tot dusverre plaatsing vonden in het Economisch-Statistisch Maandbericht, gedurende de staking van de uitgifte van dit laatste periodiek, tijdelijk in dit weekblad worden afgedrukt.

Tot dusverre was het niet mogelijk de resultaten van de bij het uitbreken van den oorlog onderhanden zijnde studies te publiceeren, omdat de ingrijpende wijziging in de economische omstandigheden in verschillende opzichten tot heroriëntatie dwong. Bovendien was door het gedurende langen tijd uitblijven van eenigerlei buitenlandsch studiemateriaal vruchtdragende arbeid op dit gebied niet wel mogelijk. Met het artikel „Economische problemen in Zuid-Oost Europa”, afgedrukt op blz. 504 van dit nummer, stellen wij ons voor de publicatie van een reeks studien te hervatten, waarmede het Nederlandsch Economisch Instituut de resultaten van een gedeelte der ter hand genomen onderzoekingen ter algemeene kennis brengt. Wij vertrouwen, deze „Maandbericht-artikelen” in den vervolge regelmatig te kunnen doen verschijnen.

DE REDACTIE.

INHOUD:	Blz.
De Nederlandsche katoenindustrie in de jaren 1938 en 1939 door <i>Joan Gelderman</i>	500
Groei en beteekenis van het bedrijf der „Koninklijke” (II) door <i>Dr. W. Mautner</i>	501
Economische problemen in Zuid-Oost Europa	504
Aanteekeningen.	
Overheidsmaatregelen op economisch gebied	508
Boekbesprekingen.	
Dr. E. L. Kramer: De graanwet van 1835; bespr. door <i>J. Horring</i>	508
Maandcijfers.	
Gecombineerde maandstaat van de vier Nederlandsche grootbanken	509
Statistieken.	
Geld- en wisselkoersen — bankstaten	509—510

GELD-, KAPITAAL- EN WISSELMARKT.

Op de *geldmarkt* blijft de tendens naar geldruimte aanhouden. De daling der handelsdebiteuren, en de stijging der deposito's en crediteuren, de beide factoren, die tezamen oorzaak zijn van de geldruimte, zijn blijkens de jongst gepubliceerde bankstaten per ultimo Juli bestendigd. Dientengevolge kunnen de banken een voortdurend stijgend bedrag aan schatkistpapier absorbeeren. Wij hebben in ons vorig overzicht er op gewezen, dat de financieringsbehoefte van het Rijk per 1 Augustus vrij omvangrijk was, en dat men moest aannemen, dat de schatkist opnieuw een beroep op de centrale bank moest doen. Inderdaad is dit ook geschied, maar in verhouding tot den omvang der ultimo-financiering is dit beroep binnen zeer enge grenzen gebleven. Het bedrag aan rechtstreeks ondergebracht schatkistpapier is van 66 tot 82 miljoen opgelopen, hetgeen een nieuw hoogterecord is. Tegelijkertijd is het debetsaldo van het Rijk bij De Nederlandsche Bank echter gedaald van 15 tot 6,3 miljoen, zoodat, alles bijeen genomen, maar ruim 7 miljoen werd opgenomen. Voor het overige is de schatkist er derhalve in geslaagd op de markt de noodige middelen op te nemen.

In dit verband zij er op gewezen, dat de *geldmarkt* in den jongsten tijd behalve door de aflissingen op handelscredieten ook werd gevoed door de door De Nederlandsche Bank overgenomen posten goud en buitenlandsch bankpapier, wat dit laatste betreft ten minste voorzoover de overdracht direct aan De Nederlandsche Bank plaats vond en niet aan een deviezenbank. Degoudvoorraad is in de week, eindigend 5 Augustus, weer met ruim 7 miljoen gestegen.

De ruimte van de *geldmarkt* uit zich tevens in een daling van de bij De Nederlandsche Bank gediscoconteerde wissels (andere dan het rechtstreeks ondergebrachte schatkistpapier) en van de beleeningen.

Vermelding verdient het verschijnsel van de stijging der biljettencirculatie met 10 miljoen, waardoor de omloop thans tot een recordhoogte is gestegen.

Op de *wisselmarkt* blijven de omzetten om de reeds in onze vorige overzichten vermelde redenen zeer gering. De werkingssfeer van den wisselhandel als schakel in het internationale betalingsverkeer is overigens wederom ingekrompen. Met België werd een clearing ingesteld, die een onderdeel uitmaakt van de Nederlandsche-Duitsche en de Duitsch-Belgische clearingen, terwijl, wat Zweden betreft, een autonome clearing — natuurlijk als overgangsmaatregel bedoeld — werd ingevoerd. Men mag aannemen, dat het clearingapparaat zich meer en meer zal uitbreiden, zoodat de wisselhandel tenslotte tot minimale proporties zal ineenschrompelen.

De *beurs* is nogal wisselvallig geweest. Van een duidelijke en uitgesproken tendens is noch voor obligatiën noch voor aandelen sprake geweest. Alleen voor verschillende zuiver Nederlandsche industriële bedrijven, waarvan de grondstofvoorziening geen acuut gevaar dreigt te loopen, was een gunstige stemming te constateeren.

DE NEDERLANDSCHE KATOENINDUSTRIE IN DE JAREN 1938 EN 1939.

In E.-S. B. van 13 April 1938 werd door schrijver dezes een overzicht gegeven van de Nederlandsche katoenindustrie in de jaren 1934 tot en met 1937. Men kon toen de conclusie trekken, dat na de slechte jaren van 1930 tot en met 1934 geleidelijk eenige verbetering was ingetreden en dat men mocht hopen, dat deze verbetering verder voortgang zou maken. Als men de cijfers van de jaren 1938 en 1939 nader bezielt, zal men ook moeten erkennen, dat zulks werkelijk het geval is geweest en dat de omzetten en ook de werkgelegenheid zich geleidelijk hebben kunnen herstellen tot ongeveer den toestand van vóór 1930.

Volgens de productiestatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek vindt men n.l. de volgende cijfers:

	Versponnen ruwe katoen × 1000 K.G.	Garenverbruik van weverijen enz. × 1000 K.G.	Person.sterkte op 15 Sept.
1926/30	50.700	63.800	40.400
1932	35.000	41.300	28.800
1934	40.900	41.700	28.500
1936	48.200	48.100	32.000
1938	54.800	56.900	36.400

Voor 1939 zijn deze cijfers nog niet gepubliceerd, doch uit particuliere tellingen mag men concludeeren, dat na 1938 ook de bedrijfsdrukte geleidelijk nog is toegenomen. Volgens deze opgaven bedroeg n.l. de personeelsterkte in circa 75 ondernemingen in:

	1938 gemiddeld	32.800 personen
Jan./April	1939	35.200
	1940	36.400

Hieruit blijkt dus, dat ook na het uitbreken van den oorlog in September 1939 de werkgelegenheid niet verminderd is.

Ook wat het verbruik van ruwe katoen betreft, zijn voor 1939 nog geen nauwkeurige cijfers bekend. Weliswaar bedroeg de invoer van ruwe katoen in 1939 ruim 60 miljoen K.G. tegen 53 miljoen K.G. in 1938, doch deze grootere invoer is zeker gedeeltelijk toe te schrijven aan de neiging tot eenige voorraadvorming in verband met de moeilijkheden, verbonden aan den invoer van overzee. Ook in de eerste maanden van 1940 heeft zich ditzelfde verschijnsel voorgedaan, want de invoer van ruwe katoen bedroeg in de maanden Jan./Maart 1940 22.9 miljoen K.G. tegen 12.4 miljoen K.G. in dezelfde maanden van 1939.

Naar de landen van herkomst gerangschikt bedroeg de invoer van ruwe katoen in tonnen van 1000 K.G. uit:

	1938	1939	Jan.-Mrt. '40
Noord-Amerika	23.523	25.231	15.638
Engelsch-Indië	9.388	9.861	845
Brazilië	6.427	9.949	1.266
Egypte	1.596	1.695	642
Congo	1.171	3.421	2.081
België	7.402	5.852	1.082
Peru	1.821	3.759	1.180
Diversen	1.897	415	240
	53.225	60.183	22.974

De invoer uit België zal wel in hoofdzaak uit Congo-katoen hebben bestaan, welke kwaliteit hier te lande in de laatste jaren in belangrijke mate voor de grovere garens werd gebruikt. Verder houdt de invoer in de periode na Augustus 1939, wat het land van herkomst betreft, veel verband met de scheepsgelegenheid, die vooral van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika beter was dan b.v. van Engelsch-Indië of van Zuid-Amerika. Ook heeft de invoering in Juli 1939 van een export-premie van 1½ \$ cent per lb. op Noord-Amerikaansche katoen het verbruik van deze katoensoort zeer gestimuleerd

ten koste van andere katoensoorten. De Nederlandsche katoenindustrie verkeerde toen nog in de gunstige positie, dat men de grondstoffen kon betrekken, waar deze het goedkoopst te krijgen waren.

Behalve deze invoer van ruwe katoen, bedroeg de invoer van katoenen garens nog:

in 1938	14.349 ton ter waarde van	f 14.743.000
„ 1939	18.509 „ „ „ „	f 18.046.000
„ Jan./Mrt. 1940	5.050 „ „ „ „	f 6.239.000

Ook deze grootere invoer zal gedeeltelijk wel zijn oorzaak hebben gevonden in de neiging tot voorraadvorming in verband met de politieke omstandigheden.

De uitvoer van katoenen garens heeft bedragen:

in 1938	3.096 ton ter waarde van	f 2.051.000
„ 1939	2.853 „ „ „ „	f 1.935.000
„ Jan./Mrt. 1940	277 „ „ „ „	f 215.000

Evenals in vorige jaren was de grootste helft van dezen uitvoer bestemd voor Nederlandsch-Indië en Zuid-Amerika (Argentinië en Uruguay), terwijl de andere afzetgebieden betrekkelijk kleine hoeveelheden ontvingen.

Als men het totaal-invoersaldo van ruwe katoen, linters, katoenafval en katoenen garens nader beschouwt, komt men tot een netto-invoer in Nederland van:

1938	64.105 ton ter waarde van	f 34.456.000
1939	76.917 „ „ „ „	f 41.471.000
Jan./Mrt. 1940	28.303 „ „ „ „	f 18.604.000

De invoer van katoenen manufacturen heeft ook in 1939 niet veel te beteekenen gehad en bedroeg 3.116.000 K.G., ter waarde van f 6.243.000, dus iets meer dan in 1938, maar vrij belangrijk minder dan in 1937.

Volgens de productie-statistiek bedroeg het aandeel van het Nederlandsch fabrikaat in het binnenlandsch verbruik van katoenen manufacturen in de jaren 1936/38 circa 90 pCt. Voor 1939 is dit percentage waarschijnlijk iets hooger geweest.

De uitvoer van katoenen stukgoederen heeft bedragen in:

1938	22.704.000 K.G. ter waarde v.	f 44.710.000
1937	20.397.000 „ „ „ „	f 37.050.000
1939	17.381.000 „ „ „ „	f 32.021.000
Jan./Mrt. '40	3.586.000 „ „ „ „	f 7.408.000

Bovendien is er nog een vrij belangrijke uitvoer van andere katoenen goederen, die minder gemakkelijk gespecificeerd kunnen worden, als b.v. katoenen dekens, sarongs, tafel- en servetgoed, katoenfluweel, enz., enz., waardoor de totaal-uitvoer wel eenige miljoenen guldens per jaar meer heeft bedragen.

De vermindering van den uitvoer sedert 1 September 1939 is in hoofdzaak te wijten aan de oorlogsomstandigheden, waardoor de invoer van katoenen manufacturen in enkele landen (o. a. Groot-Britannië) werd verboden en gebrek aan scheepsgelegenheid en valuta-moeilijkheden dezen invoer in verschillende andere landen belemmerden. Dat de totale bezetting van de Nederlandsche katoenindustrie nog eenigszins is toegenomen, is te danken aan de groote vraag van de zijde der Nederlandsche weermacht en de neiging tot voorraadvorming bij verschillende gebruikers van katoenen manufacturen.

Van den bedoelden uitvoer was weer het overgrote gedeelte voor Nederlandsch-Indië bestemd; dit percentage bedroeg in 1939 71, tegen 76 in 1938 en 73 in 1937.

Zoals bekend mag worden geacht, wordt deze uitvoer naar Nederlandsch-Indië bevorderd door de daar ingevoerde contingententeuring en licentievering, waardoor de Nederlandsche katoenindustrie een zekere bescherming geniet. Voor den uitvoer naar andere landen bestaat deze bescherming niet; integendeel moeten daar dikwijls vrij hooge invoerrechten worden betaald en het feit, dat deze uitvoer in de jaren 1937/39 nog f 9 à 12 miljoen per jaar heeft bedragen, bewijst wel, dat de concurrentie-

mogelijkheid op verschillende min of meer vrije markten nog niet is verdwenen en dat men bij een eventuele hervatting van den wereldhandel op dit gebied niet al te pessimistisch behoeft te zijn.

Sedert 10 Mei 1940 is de toestand in de Nederlandsche katoenindustrie plotseling wel zeer sterk veranderd. De aanvoer van ruwe katoen hield op, evenzoo de invoer van katoenen garens, die voornamelijk uit Engeland en België moesten komen. Ook de uitvoer naar overzee staat thans geheel stil en men is dus nu in hoofdzaak aangevezen op den binnenlandischen afzet en den uitvoer overland naar die Europeesche landen, waarmede nog verbinding mogelijk is.

Door den grooten invoer van ruwe katoen en katoenen garens sedert September 1939 waren de voorraden aan de fabrieken op 10 Mei vrij belangrijk, zoodat de werkgelegenheid voor vele maanden verzekerd scheen te zijn.

Het Rijks-Textielbureau, dat in September 1939 werd ingesteld, heeft echter reeds einde Mei 1940 den verstandigen maatregel genomen, om, nu de invoer van grondstoffen praktisch geheel was afgesneden, het verbruik ook te beperken en dus de werkgelegenheid over een langeren termijn uit te smeren. Zulks had wel het gevolg, dat de wekelijkse werktijd in vele fabrieken moest worden ingekrompen en dat men dikwijls niet meer dan 30—36 uur per week kon werken, doch het tijdstip, dat wegens gebrek aan grondstoffen het bedrijf geheel zou moeten worden stilgelegd, werd daardoor ook weer naar een later tijdstip verschoven. Zulks was ook zeer noodig, toen bleek, dat door de Deutsche autoriteiten prijs werd gesteld op een vrij groot gedeelte van de voorradige grondstoffen en deze hoeveelheid ruwe katoen naar Duitsland werd verzonden.

Het spreekt vanzelf, dat de industrie heeft getracht het uitvallen van den invoer van ruwe katoen en katoenen garens, althans gedeeltelijk, te compenseeren door een grooter verbruik van andere grondstoffen, waarvoor in de eerste plaats in aanmerking komen kunstzijden garens en de z.g. stapelvezels.

Het verbruik aan kunstzijden garens in de katoenindustrie bedroeg volgens de productie-statistiek in de jaren 1937/38 gemiddeld circa 2 miljoen K.G. per jaar en in 1939 waarschijnlijk \pm 2.5 miljoen K.G.

De uitvoer van deze garens bedroeg in:

1938	6.581.000 K.G. ter waarde v. f 13,41 mill.
1939	8.933.000 „ „ „ „ f 16,21 „

Zelfs bij een verdubbeling van het verbruik van kunstzijden garens in de Nederlandsche katoenindustrie zouden dus meer dan voldoende garens door de binnenlandsche kunstzijde-fabrieken kunnen worden geproduceerd. Een zeer vlugge uitbreiding van dit verbruik is echter niet te verwachten, daar de verwerking van kunstzijden garens andere eischen aan de machines stelt dan die van katoenen garens en het niet altijd mogelijk is de daarvoor geschikte machines spoedig te verkrijgen of de bestaande daartoe te veranderen.

Een andere grondstof, die eenvoudiger in de bewerking is, is de z.g. stapelvezel, die ook reeds hier te lande werd gebruikt. De invoer daarvan bedroeg in:

1938	1.451.000 K.G. ter waarde v. f 764.000
1939	2.303.000 „ „ „ „ f 1.181.000
Jan./Mrt. '40	666.000 „ „ „ „ f 448.000

Deze vezels kunnen met kleine veranderingen op dezelfde machines worden verwerkt als katoen en een grootere invoer daarvan zou voor de Nederlandsche katoenindustrie dus van zeer veel belang zijn. Dat het gebruik hiervan in Nederland niet sterker is toegenomen, is voornamelijk toe te schrijven aan het feit, dat deze vezels nog steeds vrij belangrijk duurder zijn dan ruwe katoen en dat het argument om deviezen te sparen hier te lande vóór 10 Mei 1940 niet in dezelfde mate heeft gegolden als in verschillende andere continentale landen.

In Duitschland en Italië heeft men n.l. in de laatste jaren de productie van deze vezels zeer belangrijk uitgebreid. Zij bedroeg volgens betrouwbare gegevens:

	Duitschland	Italië
1936	45.000.000 K.G.	49.500.000 K.G.
1937	102.000.000 „	71.650.000 „
1938	160.000.000 „	81.950.000 „
1939	210.000.000 „	115.000.000 „

terwijl deze uitbreiding volgens de verschillende berichten nog steeds verderen voortgang maakt. Indien deze beide landen dus bereid zouden zijn een gedeelte van hun productie naar Nederland uit te voeren, zoude zulks in de tegenwoordige omstandigheden voor de Nederlandsche katoenindustrie een groot voordeel zijn.

Het is zeer moeilijk om thans over de eenigszins verdere vooruitzichten van de Nederlandsche katoenindustrie veel te zeggen.

Volgens de cijfers van de laatste jaren mag men ongeveer aannemen, dat van de totale productie van deze industrie, waarvan de waarde op f 130 à f 150 miljoen getaxeerd kan worden, bestemd was voor:

Binnenland	64 à 66 pCt.
Nederlandsch-Indië	25 à 27 „
Overig buitenland	8 à 10 „

Deze binnenlandsche afzet is, wat de katoen betreft, waarvan reeds ruim 90 pCt. door de binnenlandsche industrie werd geleverd, nauwelijks voor uitbreiding vatbaar; voor kunstzijden manufacturen, waarvan ongeveer de helft werd ingevoerd en de resterende helft door de binnenlandsche fabrieken werd geleverd, bestaat nog eenige ruimte, doch deze hoeveelheid van enkele miljoenen guldens geeft niet zoo heel veel werkgelegenheid. Men mag dus wel de conclusie trekken, dat voor handhaving van de werkgelegenheid, zooals deze in 1939 heeft bestaan, in elk geval een vrij belangrijke export noodzakelijk zal blijken.

De mogelijkheid van dezen export zal echter voor een groot gedeelte afhankelijk zijn van de toestanden op internationaal gebied na het beëindigen van den tegenwoordigen oorlog en niet minder van de productie-kosten, die de Nederlandsche industrie dan zal hebben te dekken. Zolang daarover niet meer bekend is, is het dus beter over deze mogelijkheden voorloopig niet verder uit te weiden, en alleen de hoop uit te spreken, dat de Nederlandsche katoenindustrie binnen afzienbaren tijd weer op volle capaciteit zal kunnen draaien tot voldoening van allen, die daarbij betrokken zijn. J. G.

GROEI EN BETEKENIS VAN HET BEDRIJF DER „KONINKLIJKE”.

II

In aansluiting op onze beschouwingen in E.-S. B. van 7 dezer, volgen hier enkele opmerkingen omtrent den financieelen uitbouw van dit concern.

De kapitalisatie.

Tegenover dezen enormen groei van de oorspronkelijk, zooals haar naam ook thans nog aanduidt, alleen voor de winning van olie in Nederlandsch-Indië opgerichte maatschappij, staat, vooral in de laatste tien jaren, geenszins een even sterke uitbreiding van de kapitalisatie van de Koninklijke. Zooals uit de opstelling op blz. 502 blijkt, is het geplaatste gewone aandeelenkapitaal van de maatschappij sinds 1929 ongewijzigd gebleven, terwijl de in 1915 geplaatste f 28.5 miljoen prioriteitsaandeelen in den loop van 1930 werden afgelost. In dat jaar nam de Koninklijke, die tevoren slechts gedurende de jaren 1896/1902 een kleine obligatieschuld had gehad, obligatieleningen ten bedrage van f 128.5 miljoen op, nl. een 5⁰/₀ guldenleening ad f 28.5 mill. en een 4⁰/₀ dollarsleening ad \$ 40 miljoen. Eerstgenoemde leening werd reeds een jaar later afgelost, laatstgenoemde in 1938.

De geringe wijzigingen in de kapitaalstructuur van de Koninklijke beteekenen echter geenszins, dat niet toch nieuwe middelen in het concern werden aangetrokken. Dit geschiedde dan door *emissies van dochtermaatschappijen*, waarvan de Shell Union in dit opzicht een vrij bewogen verleden heeft gehad, met talrijke mutaties in haar kapitaalstructuur, terwijl ook de Bataafsche, een van de groote bedrijfsmaatschappijen van de Koninklijke-Shell groep, gelden door middel van obligatieleeningen opnam; in het allerjongste verleden, in 1939, geschiedde dit door de plaatsing van een $3\frac{1}{2}\%$ leening, groot f 100 miljoen, bij het publiek en van een eveneens $3\frac{1}{2}\%$ leening van f 75 miljoen bij verschillende Rijksfondsen.

Dit alles in aanmerking nemende, en voorts er mede rekening houdende, dat van het heele bedrijf van het Koninklijke-Shell concern drievijfden voor rekening van de Koninklijke komen en tweevijfden voor de met een eigen groot kapitaal werkende Shell, zal men het kapitaal van de Koninklijke van iets meer dan een half milliard gulden allesbehalve overdreven hoog vinden. De Standard Oil Co., New Jersey, heeft een geplaatst aandelenkapitaal van \$ 680.99 miljoen, een gefundeerde schuld van \$ 192.85 mill. en verdere schulden ten bedrage van \$ 100.31 miljoen. Herinnert men zich bovendien, dat ook de uitreiking van gratisaandelen (voorts de plaatsing van aandelen à pari) er toe heeft bijgedragen, dat het kapitaal der Koninklijke zijn huidige hoogte bereikte, dan zal hetgeen zoo juist gezegd werd t.a.v. de naar verhouding bescheiden eigen middelen van de Koninklijke, misschien nog beter aanvaard kunnen worden. ¹⁾

De kapitalisatie van de Koninklijke 1890—1938 (f 1000).

Jaar	Gewone aand.	Prof. aand.	Prior. aand.	Obli- gaties
1890	1.300	—	—	—
1892	1.700	—	—	—
1895	2.300	—	—	—
1896	3.000	—	—	1.500
1897	5.000	—	—	1.500
1898	5.000	1500	—	1.459
1902	6.000	1500	—	1.320
1903	6.000	1500	—	—
1904	6.600	3500	—	—
1905	9.900	3500	—	—
1906	10.280	3500	—	—
1907	39.780	1500	—	—
1909	40.380	1500	—	—
1910	44.418	1500	—	—
1911	48.438	1500	—	—
1912	52.317	1500	—	—
1913	56.645	1500	—	—
1914	56.645	1500	—	—
1915	56.645	1500	28.500	—
1916	78.127	1500	28.500	—
1917	85.527	1500	28.500	—
1918	171.054	1500	28.500	—
1919	213.818	1500	28.500	—
1920	320.727	1500	28.500	—
1921	321.457	1500	28.500	—
1924	402.451	1500	28.500	—
1925	407.209	1500	28.500	—

¹⁾ Uitgifte van gratisaandelen vond plaats in 1907 bij gelegenheid van de overeenkomst met de Shell; toen werden op elk aandeel van f 1000 twee nieuwe aandelen van f 1000 uitgereikt, en zoodoende het kapitaal van f 11.05 miljoen uit f 22.1 miljoen verhoogd. In November 1918 werd één bonus-aandeel op iedere twee oude aandelen uitgereikt. Behalve in de beginjaren vonden emissies al pari plaats in Juni 1916 (f 18.88 miljoen), September 1918 (f 42.67 miljoen), Juli 1919 (f 42.76 miljoen), Juni 1920 (f 106.91 miljoen), 30 Juni 1924 (f 80.36 miljoen) en November-December 1928 (f 82.42 miljoen).

1926	412.103	1500	28.500	—
1928	414.703	1500	28.500	—
1929	503.624	1500	28.500	—
1930	503.624	1500	—	128.500
1931	503.624	1500	—	100.000
1932	503.624	1500	—	100.000
1933	503.624	1500	—	100.000
1934	503.624	1500	—	60.000
1935	503.624	1500	—	100.000
1936	503.624	1500	—	100.000
1937	503.624	1500	—	72.325
1938	503.624	1500	—	90

Deelnemingen.

Het voornaamste bezit van de Koninklijke vormen uit den aard der zaak de *aandelen van de gecontroleerde dochtermaatschappijen* en de *vorderingen op deze maatschappijen*. De veranderingen, die de boekwaarde van de portefeuille sinds 1934 heeft ondergaan, zijn gedeeltelijk van boekhoudkundigen aard. Terwijl tot en met 1934 het aandelenbezit tegen kostprijs werd opgenomen, werd in 1935 dit bezit al pari gewaardeerd of, voorzover het aandelen in vreemde valuta betrof, tegen de geldende wisselkoersen. Daartegenover werd een „reserve wegens herwaardeering deelneming in diverse maatschappijen” gecreëerd, die b.v. in 1936, het jaar van de devaluatie van den gulden, met f 46.66 miljoen werd gecrediteerd. In 1937 echter werd het bedrag dezer reserve met f 69.27 mill. in mindering van de portefeuillewaarde gebracht, terwijl in 1938 de oude boekingsmethode weer werd toegepast, d.w.z. opneming tegen de boekwaarde, die gelijk is aan den kostprijs of lager.

De portefeuille van de Koninklijke 1907—1938 (f 1000).

Jaar	Aandelen	Vorderingen op concern- mijen †	Totaal
1907	37.514	10.600	48.114
1910	39.087	16.358	55.445
1914	121.519	18.226	139.745
1915	154.431	38.202	192.633
1916	162.435	33.987	196.422
1917	141.511	73.646	215.157
1918	183.222	77.025	260.247
1919	208.279	185.023	393.302
1920	345.857	154.556	500.413
1921	358.295	94.262	452.557
1922	305.898	80.134	386.032
1923	338.798	75.272	414.070
1924	343.734	74.198	417.932
1925	363.771	73.452	437.223
1926	419.443	87.325	506.768
1927	353.448	156.809	510.257
1928	321.651	213.177	534.828
1929	312.187	348.188	660.375
1930	309.373	325.348	634.721
1931	312.094	344.646	656.740
1932	312.094	347.589	659.683
1933	393.696	193.427	587.123
1934	392.774	199.888	592.662
1935	417.246*	193.444	610.690
1936	464.127**	177.055	641.690
1937	476.592***	74.204	550.796
1938	525.474	24.268	549.742

†) tot en met 1929, debiteuren.

*) Zonder rekening te houden met de herwaardeeringsreserve ad f 12.167.000.

**) Zonder rekening te houden met de herwaardeeringsreserve ad f 71.130.000.

***) Na aftrek van de herwaardeeringsreserve ad f 69.274.000.

Dit is echter slechts één van de redenen voor de verandering der waarde van het aandelenbezit op de balans. Immers in de jaren 1936/'38 steeg de waarde van dit bezit tengevolge van deelnemingen in nieuwe emissies van dochterondernemingen — in 1935 was er geen dergelijke emissie — met resp. f 0.22 mill., f 83.6 mill. en f 48.88 miljoen, in totaal dus met f 132.7 miljoen. Houdt men tevens rekening met den post „vorderingen op ondernemingen, waarin is deelgenomen”, welke post in 1934 f 199.89 miljoen beliep, maar einde 1938 tot f 24.27 miljoen of met f 175.62 miljoen was verminderd, dan blijkt een omzetting van vorderingen in aandelen te hebben plaats gevonden. Ziet men van de onbeduidende toename der participatie in de Asiatic Petroleum Co., Ltd. met £ 2.300 tot £ 11.204.000 af, dan blijkt, dat de toename van de portefeuille moet komen op rekening van de participatie in de Anglo-Saxon Petroleum Co., die einde 1936/'38 resp. £ 15 mill., £ 24 mill. en £ 29.7 mill. beliep, en in de niet gespecificeerde „diverse maatschappijen”.

De participatie in de Anglo-Saxon zal echter in 1939 — de balans voor dat jaar is nog niet verschenen — verder gestegen zijn, aangezien de Anglo-Saxon haar kapitaal in Maart 1939 van £ 49.5 miljoen tot £ 56 miljoen verhoogde, zoodat de Koninklijke, die hiervan steeds drievijfden bezat, thans £ 33.6 miljoen aan dergelijke aandelen moet bezitten.

De opvallende toename van de participatie in de Anglo-Saxon, terwijl het aandelenbezit in de Bataafsche met f 180 miljoen al die jaren onveranderd bleef, (en deze de benodigde gelden door plaatsing van obligatieleeningen heeft opgenomen), vindt haar tegenhanger in de kapitaalverhogingen van de Asiatic Petroleum Co. Haar kapitaal, dat sedert einde 1919 niet meer dan £ 4 miljoen had bedragen, werd in 1933 tot £ 19 miljoen verhoogd, en nog in hetzelfde jaar verder tot £ 31.073.760. Bij deze laatste kapitaalverhoging deed zich nu het interessante feit voor, dat, terwijl tot dat tijdstip de drie dochtermaatschappijen Asiatic, Bataafsche en Anglo-Saxon naast elkaar stonden²⁾, en het kapitaal van elk van haar in de verhouding 3 : 2 in handen van de Koninklijke en van de Shell was, nu de Anglo-Saxon in het kapitaal van de Asiatic, de oudste der drie pilaren, ging participeren.

De overneming van £ 12.073.760 C-aandelen der Asiatic door de Anglo-Saxon geschiedde ter betaling van zekere aandelen in dochtermaatschappijen, die de Anglo-Saxon aan de Asiatic overdroeg. Reeds in de eerste tien jaren van het bestaan der Anglo-Saxon had de Asiatic bepaalde activa der Anglo-Saxon (opslagplaatsen, installaties) in verschillende deelen van de wereld overgenomen en eigen dochterondernemingen, meestal onder de firma „Asiatic Petroleum Co. (... naam van een land...) Ltd.” opgericht. Dit geschiedde dus om tot een scherpere scheiding van de werkzaamheden volgens de driedelige verdeling, als boven gememoreerd, te komen. Maar is dit ook nu weer het geval geweest? Dit veronderstellen zou beteekenen, dat gedurende de jaren, voorafgaande aan de in 1933 plaats gevonden overdracht van aandelen in dochtermaatschappijen, de Anglo-Saxon zich feitelijk op het werkterrein van de Asiatic had bewogen, iets wat niet al te aannemelijk schijnt. De tegenovergestelde veronderstelling, n.l., dat de Asiatic ondernemingen verwierf, welke tot nu toe precies binnen de oorspronkelijk voor de werkzaamheden van de Anglo-Saxon uitgestippelde grenzen bleven, zou beteekenen, dat door deze overneming de oude grenzen der werkgebieden van Anglo-Saxon en Asiatic vervaagden en niet scherper werden.

Het is, bij gebrek aan gegevens, zeer moeilijk, om niet te

²⁾ Alhoewel van algemeene bekendheid, mag er hier toch aan herinnerd worden, dat de Asiatic, opgericht in 1903, vooral voor den handel in petroleumproducten bestemd was, de Bataafsche (1907) voor productie n everwerkingen en de Anglo-Saxon (1907) voor vervoer en opslag had te zorgen.

zeggen onmogelijk; een van deze twee veronderstellingen als juist te kiezen, en de moeilijkheid wordt zeker niet geringer, indien men zich voor oogen houdt, dat vermoedelijk ook de grenslijnen der activiteit van de Bataafsche en de Anglo-Saxon in den loop der jaren hooger en hooger scherp schijnen te zijn geworden dan vroeger. Het schijnt, dat er een *scheiding* in de door de *Bataafsche* en door de *Anglo-Saxon* gecontroleerde ondernemingen naar *aardrijkskundige gezichtspunten* werd voltrokken en dit beteekent tevens ook: naar monetaire. Het schijnt, dat de Bataafsche vooral in de landen buiten het Britsche Rijk en de Anglo-Saxon binnen het Britsche Rijk werkt³⁾. Dit zou in zeer groote trekken dus dezelfde ontwikkeling zijn, die men ook in het Unielever-concern in de laatste jaren kon aanschouwen. Tot de participaties van de Bataafsche behooren o.m. de 64.35% deelneming van de Koninklijke-Shell groep in het gewone aandelenkapitaal van de Shell Union Oil Corp., maar ook de belangen der groep in Nederlandsch-Oost- en West-Indië, in Nederland, in andere continentale landen, waaronder bijv. de Astra Romana in Roemenië. Minstens een gedeelte van de belangen in Venezuela valt eveneens hieronder. Tot het domein van de Anglo-Saxon behooren blijkbaar, behalve de belangen in het Britsche Rijk ook nog andere in het Nabije, Midden en Verre Oosten, voor een belangrijk gedeelte gecontroleerd door de Consolidated Petroleum Co., Ltd., waarin de Anglo-Saxon en de Anglo-Iranian Oil Co., Ltd., elk met 50% participeeren.

De samenwerking tusschen de Koninklijke-Shell groep enerzijds en de Anglo-Iranian Oil Co. anderzijds is in de laatste jaren op velerlei gebied zeer nauw geweest. Gedeeltelijk was dit het gevolg van den strijd, dien de Koninklijke-Shell groep tegen de Russische olie voerde, en gedeeltelijk werd deze samenwerking een feit, omdat een onder plan van Sir Henri Deterding was gestrand: Sir Henri had de hoop gekoesterd, uit *Koninklijke-Shell en Anglo Iranian-Burmah Oil één enkel groot concern te vormen*. Dit plan hield echter geen rekening met een mogelijkheid, die zich later toch voordeed, n.l. met die, dat de Britsche regeering zou weigeren, de in haar bezit zijnde aandelen Anglo-Iranian aan een particuliere groep af te staan. De destijds aan het bewind zijnde Labour-regeering voelde er echter weinig voor, en daardoor kwam er niets van dit grootsche plan, waarvan de uitkomst een petroleumgroep, machtiger dan welke andere ook, zou zijn geweest, en waarin — dit was de van Britschen kant gestelde en blijkbaar door Sir Henri aanvaarde voorwaarde geweest — niet zooals bij de Koninklijke-Shell groep het Nederlandse, maar het Britsche belang en gezag hadden overwogen.

Misschien zou de herinnering aan dit plan en zijn consequenties een geschikt „pakkend slot” voor deze beschouwing zijn. Maar wij dienen toch nog iets meer omtrent de participaties van de Koninklijke-Shell groep en ook iets van de financiële resultaten te zeggen. Het opsommen van namen van deze participaties zou de meeste lezers betrekkelijk weinig interesseeren, want de voornaamste namen, zooals de drie genoemde bedrijfsmaatschappijen, voorts de Shell Union of de Mexican Eagle en de V.O.C. zijn voldoende bekend, terwijl de namen van andere dochtermaatschappijen op zich zelve weinig zeggen, indien niet tevens een opsomming van hare werkzaamheden, grootte van het kapitaal enz. werd gegeven. Dit echter zou wel te veel ruimte vergen. Het feit, dat de Koninklijke-Shell groep in 127 landen werkt, moge hier voldoende zijn.

De financiële resultaten.

Wat de financiële resultaten betreft: de jaren der wonderbaarlijke winsten, der enorme dividenden zijn voor de Koninklijke vrij zeker voorgoed voorbij. Een winstcijfer van 85 of 88 miljoen guldens, zooals in de jaren 1936/'38

³⁾ Zie o.m. „De Telegraaf” van 7 Juli 1940.

werd behaald, moge op zich zelf een geweldig bedrag zijn; het wordt nog indrukwekkender, wanneer men daarbij nog de winst van de Shell voegt. Nemen wij gemakshalve aan, dat deze $\frac{2}{3}$ van de winst van de Koninklijke behoort (in werkelijkheid verschilt zij niet veel daarvan), dan komen wij tot een cijfer van f 141 of 146 miljoen. Deze winst werd door de winning, het transport, de verwerking en den verkoop van 28½ à 32 mill. kgt ruwe olie behaald (of eigenlijk van een nog grooter quantum, want de Koninklijke koopt, zooals wij zagen, belangrijke hoeveelheden ruwe olie en verwerkt deze). De winst beliep dus niet meer dan f 5.— per ton, of ongeveer $\frac{4}{10}$ cts. per liter. Uit den aard der zaak is dit een zeer ruw gemiddelde; de winst is in bepaalde landen veel hoger, terwijl in andere met veel minder winst, ja soms met verlies, gewerkt wordt, en hetzelfde geldt voor de verschillende producten.

De recordwinst werd in 1920 behaald; in 1929 was zij bij een veel grootere productie iets kleiner, maar overtrof toch die van 1928, 1927 en 1919 in belangrijke mate. Dit zijn de eenige jaren in de geschiedenis van het concern, waar de winst der Koninklijke meer dan f 100 miljoen bedroeg. De uitdeeling van vrij hoge dividenden ook in de jaren 1936/'38 wordt gedeeltelijk verklaard door het, zooals wij boven schreven, voor een onderneming van dezen omvang betrekkelijk lage aandelenkapitaal. Bijzonderheden omtrent de winsten en dividenden der maatschappij na het totstandkomen van de samenwerking met de Shell, geeft de volgende tabel:

Winsten en dividenden 1907—1938 (f 1000).			
Jaar	Dividend- ontvangsten	Verdeelbare winst	Dividend %
1907	11.823	13.321	27½
1908	12.690	13.473	28
1909	12.470	12.911	28
1910	13.729	14.545	28
1911	12.174	11.045	19
1912	20.663	26.378	41
1913	28.674	30.170	48
1914	29.051	30.366	49
1915	29.004	29.979	49
1916	30.151	32.630	38
1917	45.422	44.374	48
1918	91.362	72.190	40
1919	112.682	100.100	45
1920	133.032	129.450	40
1921	92.193	104.098	31
1922	79.564	87.730	26½
1923	84.843	84.857	25
1924	85.247	87.984	23
1925	88.480	94.500	23
1926	97.695	101.596	23½
1927	97.379	101.979	24
1928	96.926	103.368	24
1929	113.956	126.471	24
1930	82.817	90.836	17
1931	23.739	27.917	6
1932	24.231	28.304	6
1933	28.437	30.546	6
1934	38.985	38.131	7½
1935	53.093	54.279	10½
1936	74.700	84.866	16½
1937	91.409	87.617	17
1938	85.630	88.021	17

Vijftig jaar geschiedenis van de Koninklijke zijn voorbij; het laatste jaar dezer halve eeuw was zeker niet het minst bewogen. Wat de toekomst haar brengen zal? Voor haar zooals voor zoo velen geldt thans meer dan ooit: Ignoramus. Want, 'of kind, man of wereldconcern:

„Ihm ruhen noch im Zeitehosse,
Die schwarzen und die heitern Lose.“

W. MAUTNER.

ECONOMISCHE PROBLEMEN IN ZUID-OOST EUROPA. 1)

Zuid-Oost Europa, waaronder wij de landen Hongarije, Roemenië, Joegoslavië, Bulgarije, Griekenland en Turkije 2) willen verstaan, is economisch een voor Nederland nog vrij onbekend gebied. De Nederlandsche handelsrelaties waren in hoofdzaak op de nabuurlanden in Europa, op Nederlandsch-Indië en op Amerika gericht; de betrekkingen met de Zuid-Oost Europeesche landen waren van weinig beteekenis, hetgeen o. a. tot uiting komt in het aandeel dezer landen in de waarde van den Nederlandschen in- en uitvoer, hetwelk in het totaal nooit hoger was dan 1 à 2 pCt.

De ontwikkeling dezer landen op economisch gebied rechtvaardigt echter zeer zeker een grootere belangstelling dan tot heden, temeer daar voorloopig de handelswegen ook voor ons land voornamelijk naar landen van het Europeesche continent zullen leiden.

Bevolkingsopbouw en economische structuur.

Ofschoon de economische structuur der zes Zuid-Oost Europeesche landen onderling soms afwijkingen vertoont, zijn toch de gemeenschappelijke elementen in de ontwikkeling der laatste twintig jaren van dien aard, dat het bij elkaar behandelen van deze landen onder het begrip Zuid-Oost Europa alleszins gerechtvaardigd is.

Het kenmerkende voor deze landen ligt in de eerste plaats in het feit, dat zij alle een sterk agrarisch karakter vertoonen, waarnaast echter een steeds belangrijker wordende industrialisatie optreedt. Daarbij komt dan nog, dat op agrarisch gebied vooral in de laatste jaren belangrijke veranderingen hebben plaats gevonden, terwijl ook de industrialisatie in deze landen op een zeer speciale wijze verloopt.

De oorzaken voor de veranderingen in Zuid-Oost Europa moeten op velerlei gebied worden gezocht. Een der belangrijkste factoren kan de snelle toeneming der bevolking worden genoemd, waardoor tevens het vraagstuk der relatieve overbevolking in deze landen meer en meer op den voorgrond treedt. De stijging van het aantal inwoners was, vooral ook in vergelijking met de andere Europeesche landen, vrij groot.

De toeneming der bevolking in Zuid-Oost Europa.

	inw. medio '24 in mill.	inw. med. '38	toeneming in pCt.
Hongarije	8.2	9.1	10.1
Roemenië	16.5	19.7	19.9
Joegoslavië	12.6	15.5	23.1
Bulgarije	5.2	6.4	22.1
Griekenland	5.6	7.1	26.1
Turkije	12.9	17.0	31.8
Z.-O. Europa totaal	61.0	74.8	22.5

Tegenover de stijging met 22,5 pCt. in deze periode voor Zuid-Oost Europa staat een belangrijk geringere toeneming in de meeste andere Europeesche staten.

Nederland, dat op het gebied der bevolkingsvermeer-

1) De statistische gegevens in dit artikel zijn berekend of samengesteld uit bronnen in: Monatsberichte des Wiener Instituts für Wirtschaft- und Konjunkturforschung, Süd-Ost Ökonomist, Deutsche Volkswirt, Wirtschaftsdienst, Wirtschaftsring, A Magyar Gazdaságkutató Intézet, en diverse gegevens der statistische bureaux der Zuid-Oost Europeesche landen.

2) Wij nemen Turkije in dit geval eveneens bij Zuid-Oost Europa, hoewel het grootste deel van het Turksche gebied in Azië ligt. Economisch zijn echter de banden van Turkije met Europa van dien aard dat het gerechtvaardigd is dit land tot ons werelddeel te rekenen.

dering in Europa een betrekkelijk hoog cijfer toont, geeft voor deze jaren een stijging met 19.5 pCt. te zien. Voor Duitschland was de toeneming echter slechts 7.6 pCt., voor Groot-Brittannië 5.8 pCt. Een gemiddelde van acht belangrijke Europeesche landen ³⁾, geeft een stijging met 9.8 pCt. Alleen in de Zuidelijke of Oostelijke Europeesche landen worden percentages gevonden, die de cijfers voor Zuid-Oost Europa meer benaderen. Typeerend voor Zuid-Oost Europa zijn verder de hoge geboorte-cijfers naast de hoge sterfte-cijfers. De slechte hygiënische toestanden en de zuigelingensterfte zijn in Zuid-Oost Europa nog belangrijke factoren voor de hoge sterfte-cijfers. Niettemin veroorzaken de zeer hoge geboorte-cijfers nog een sterke groei der bevolking. Opvallend is verder het verschil in de mate van groei bij de Zuid-Oost Europeesche landen onderling. Hoe meer Zuidelijk of Zuid-Oostelijk het land ligt, des te sterker is de bevolkingsvermeerdering. Ook op ander gebied komt dit verschil in ligging tot uiting, zooals hieronder nog blijken zal.

Zuid-Oost Europa met nu ruim 75 miljoen inwoners, dus slechts iets minder dan Duitschland, vormt derhalve een zeer belangrijk geheel. Bovendien mag men verwachten, dat de bevolkingsvermeerdering zich in de eerste jaren nog zal voortzetten, immers de netto reproductievoet voor de Zuid-Oost Europeesche staten ligt, met uitzondering van Hongarije, soms zelfs belangrijk boven één.

Een speciale trek van Zuid-Oost Europa komt naar voren, indien men de dichtheid der bevolking berekent en deze met die in andere landen vergelijkt.

Zuid-Oost Europa.

	Opp. in 1000 K.M. ²	Aantal inw. per K.M. ²
Hongarije	117.2	92.4
Roemenië	295.1	67.3
Joegoslavië	247.5	63.1
Bulgarije	103.2	61.8
Griekenland	130.2	54.6
Turkije	762.7	21.6

Eenige andere Europeesche landen.

	Opp. in 1000 K.M. ²	Aantal inw. per K.M. ²
Nederland	35.0	250.5
Groot-Brittannië	243.5	195.0
Italië	310.2	141.1
Duitschland	586.1	136.0
Frankrijk	551.0	76.2
Spanje	512.0	48.5

De vergelijking met andere Europeesche landen toont aan, dat de dichtheid der bevolking in Zuid-Oost Europa vrij gering is. Vooral tegenover de West-Europeesche industrielanden, met uitzondering dan van Frankrijk, doch ook tegenover Italië, zijn de cijfers voor Zuid-Oost Europa aan den lagen kant. (Opvallend is weer het verschil, in dit geval de afneemen de bevolkingsdichtheid, al naar men meer naar het Zuid-Oosten komt.)

Niettemin vormt het bevolkingsvraagstuk in den zin van overbevolking, om hierna te bespreken redenen, voor Zuid-Oost Europa een urgent probleem. Het was dan ook dit vraagstuk, dat, zooals wij reeds zeiden, den stoot gaf tot een aantal veranderingen van bijzondere betekenis.

De toestand van den landbouw.

De bevolking van Zuid-Oost Europa vindt n.l. in hoofdzaak haar bezigheid in agrarische beroepen. De navolgende tabel geeft daarvan een beeld.

3) Duitschland, Groot-Brittannië, Italië, Frankrijk, Polen, Nederland, Zweden, Zwitserland.

Aandeel in pCt. van het aantal werkzaam in agrarische beroepen van het totaal aantal werkzaam.

			Schatting 1938
Hongarije	(beroepstelling 1930)	53.1	48—50
Roemenië	(„ 1930)	78.2	71—74
Joegoslavië	(„ 1931)	77.0	70—72
Bulgarije	(„ 1926)	80.9	73—75
Griekenland	(„ 1928)	53.7	49—51
Turkije	(„ 1927)	81.6	72—74

Met uitzondering van Hongarije (meer ontwikkelde industrie) en Griekenland (scheepvaart), neemt de landbouw in de Zuid-Oost Europeesche staten een overwegende plaats in. In Griekenland, doch vooral ook in Hongarije, komt het agrarische karakter der volkshuishouding echter eveneens op welhaast ieder gebied tot uitdrukking.

Nu heeft de sociale structuur van den landbouw in Zuid-Oost Europa eenige zeer speciale kenmerken. In de eerste plaats is het aantal kleine of zelfs zeer kleine bedrijven zeer groot. Deze toestand is mede een gevolg van den snellen groei der bevolking, waardoor als consequentie van het erfrecht, de landbouwbedrijven steeds verder onder de erfgenamen werden verdeeld en tenslotte vaak zulke kleine perceelen ontstonden, dat men door de bewerking daarvan onmogelijk in het onderhoud van een gezin kan voorzien.

In Hongarije is ca. 2/3 van de agrarische bevolking door den geringen omvang van het bedrijf feitelijk niet in staat de voor deze streken normale middelen van bestaan op te brengen. In Roemenië bestaat 75 pCt. der landbouwbedrijven, waarop extensieve graanbouw wordt uitgeoefend, uit perceelen van minder dan 5 H.A., waarvan een geheel gezin, vaak van 6—12 personen, leeft. Voor Joegoslavië en Bulgarije is dit percentage resp. 70 en 65. Voor Griekenland en Turkije zijn geen cijfers beschikbaar, doch de toestand moet daar, volgens verschillende andere gegevens, niet van dien in de overige Zuid-Oost Europeesche landen afwijken.

Een tweede kenmerk is, dat de productiviteit van den grond, als gevolg van langdurige verwaarloozing of zeer primitieve verzorging, over het algemeen laag is. De opbrengst per H.A. is in de Zuid-Oost Europeesche landen gemiddeld vaak slechts 25 tot 35 pCt. van die in de landen van Centraal of West Europa. In sommige gevallen wordt een percentage van 50 bereikt. Deze lage opbrengst per H.A. wordt overigens begrijpelijk, indien men bedenkt, dat het gebruik van kunstmest per H.A. in deze landen meestal nauwelijks 10—15 pCt. bedraagt van het gebruik in West Europa. Voor de waarde van de per H.A. gebruikte landbouwmachines vindt men, weer in vergelijking met West Europa, percentages van 6—12. De aanplant-methoden zijn vaak zeer onrendabel, de nieuwe techniek der bestrijding van schadelijke planten of dieren is in de meeste gevallen onbekend.

Het gebruik van landbouwwerktuigen heeft in de laatste eeuw weinig verandering ondergaan. De houten ploeg is nog een veel gebruikt hulpmiddel.

De kleine perceelen en — mede daardoor — de groote armoede der bevolking maken het den boeren gewoonlijk onmogelijk de middelen te verkrijgen voor betere landbouwmachines. Van coöperatieve aanschaffing van deze hulpmiddelen was tot voor kort nog weinig te bespeuren; hier en daar heeft de staat wel eens de behulpzame hand geboden. Over het algemeen echter komt de cirkelgang van armoedig bestaan en daardoor onmogelijkheid van het aanbrengen van verbeteringen, waardoor in het bestaan weer geen verandering kon treden, in de discussies over dit onderwerp herhaaldelijk naar boven.

Deze op zichzelf reeds ongunstige toestand wordt nog verergerd door het feit, dat de landbouw, zelfs op de allerkleinste perceelen, extensief wordt bedreven en voornamelijk uit graanbouw bestaat.

Aandeel in pCt. van sommige gewassen in de totale bebouwde oppervlakte van Zuid-Oost Europa.

	1938
graan	80.9
andere voedingsmiddelen ¹⁾	5.4
veevoeder	5.7
industriële planten ²⁾	4.5

¹⁾ o.a. peulvruchten, groente, rijst, aardappelen.

²⁾ o.a. vezelplanten, oliehoudende planten, tabak.

Het extensieve karakter van den landbouw brengt nog mede, dat een groot aantal personen, hoewel zij op het land wonen, geen bezigheden heeft. Ook voor de anderen is de werkperiode, hoewel op zichzelf zwaar, zeer kort. De werkloosheid van dezen aard moet in geheel Zuid-Oost Europa vrij groot zijn; gegevens om den omvang daarvan vast te stellen ontbreken.

In Joegoslavië b.v. wordt in verschillende streken van het land slechts op 26 pCt. der beschikbare arbeidsdagen gewerkt. In andere gedeelten wordt 40 pCt. van de voor arbeid in aanmerking komende dagen gewerkt. In Hongarije zijn 25—35 pCt. der op het land wonende mannen voortdurend zonder bezigheid. In Bulgarije is dit percentage ca. 35. In de overige Zuid-Oost Europeesche landen komen dezelfde verschijnselen voor.

Dat onder zulke omstandigheden de snelle groei der bevolking vraagstukken van relatieve overbevolking aan de orde stelde, is niet te verwonderen. Bij de economische structuur van Zuid-Oost Europa is inderdaad, ondanks de relatief geringe dichtheid der bevolking, het opvangen der moeilijkheden, die te verwachten zijn bij een verdere toeneming van de bevolking, waardoor dus de relatieve opeenhooping op het platteland nog zou toenemen, een kwestie, die dringend om oplossing vraagt.

De eenzijdige oriëntering van den Zuid-Oost Europeeschen landbouw op de voortbrenging van granen had in de crisisperiode van 1929 tot 1934 nog bijzondere consequenties van ernstigen aard. De uitvoer van granen ondervond in alle hevigheid de prijsdaling op de wereldmarkten, waardoor de opbrengst voor de landbouwende bevolking eveneens sterk achteruitging. De toch reeds ongunstige omstandigheden op het platteland namen daardoor een ongekend ernstig karakter aan. Een levendige discussie, vaak vermengd met politieke motieven, ontstond over de vraag, hoe aan deze ernstige situatie een einde kon worden gemaakt.

De snelle economische opleving in Duitschland sedert 1933, als gevolg waarvan een levendig handelsverkeer tusschen dit land en Zuid-Oost Europa ontstond, deed de moeilijkheden echter aanzienlijk verminderen en wees ook voor een deel den weg, dien Zuid-Oost Europa ging volgen om de structuur van zijn economisch leven aan te passen aan de veranderde interne en externe omstandigheden.

Deze weg bestond in hoofdzaak uit:

1e. intensivering van den landbouw, waardoor een groot deel der plattelandsbevolking een beter bestaan zou kunnen vinden in dezen bedrijfstak;

2e. intensivering en uitbreiding van den mijnbouw;

3e. verdere snelle uitbreiding der industrie.

Wij zullen nu achtereenvolgens de mogelijkheden en de ontwikkeling in de hierboven aangegeven richtingen nader bespreken. De ontwikkeling van het handelsverkeer vormt een onderwerp, dat een afzonderlijke bespreking vereischt. Wij hopen hierop in een volgend artikel terug te komen.

1e. Intensivering van den landbouw.

De intensivering van den landbouw biedt weliswaar vele mogelijkheden aan de landen in Zuid-Oost Europa om meer arbeidskrachten in de agrarische productie te betrekken, doch staat, wat de uitvoering ervan betreft, nog pas aan het begin.

De plannen en, waar het al zoo ver is, het begin van de uitvoering zijn niet gericht op intensivering van den

graanbouw. Deze intensivering zou immers een vergroting der productie beteekenen, hetgeen in verband met de bestaande voorziening op de graanmarkten, groote afzetmoeilijkheden zou doen ontstaan. Ook wil men het eenzijdige karakter van den landbouw, waardoor de afhankelijkheid van de ontwikkeling van één enkel product zoo groot is, verminderen.

Er bestaat daarom een streven, den aanplant van andere gewassen, zooals oliehoudende planten, vezels, tuinbouwproducten en fruit, uit te breiden.

In de eerste plaats vinden deze producten een ruime afzetmarkt in Duitschland, hetgeen reeds een voldoende motief voor verdere uitbreiding in de bedoelde richting is. Bovendien echter begint zich op basis van deze agrarische productie in de Zuid-Oost Europeesche landen een industrie te ontwikkelen, welke de producten verder verwerkt. De koopkracht der agrarische bevolking neemt hierdoor eveneens toe, waardoor weer voor andere inheemsche producten meer vraag ontstaat.

De intensivering wordt ook bij den wijnbouw en de veeteelt ter hand genomen.

Naast deze intensivering op de bestaande gronden is ook in verschillende gevallen op groote schaal een begin gemaakt met het in cultuur brengen van woeste gronden. De totale oppervlakte aan landbouwgrond in Zuid-Oost Europa is van 1929 tot 1938 met 4.6 miljoen H.A. of 12.6 pCt. toegenomen. Hiervan valt alleen al in de jaren 1932—1938 ruim 4.1 miljoen H.A. of bijna 90 pCt. Deze vergroting van de oppervlakte van landbouwgrond naast de op verschillende plaatsen ingevoerde intensivering der bebouwing heeft het reeds mogelijk gemaakt den toestand der landbouwende bevolking in verschillende opzichten te verbeteren.

In de meeste gevallen geschiedt de intensivering met behulp van regeeringssteun. Wij merkten reeds op, dat het de landbouwende bevolking zelf aan middelen ontbreekt om de benodigde maatregelen tot intensivering te nemen. Door de Roemeensche Regeering b.v. is in den zomer van 1939 een bedrag van één milliard Lei ter beschikking gesteld voor den aankoop van landbouwmachines. In andere landen werd door tusschenkomst van de overheid overgegaan tot een rationeeler organisatie der landbouwende bevolking, waardoor het mogelijk werd over meer middelen de beschikking te krijgen.

Het coöperatief aanschaffen van landbouwmachines werd zoodoende eveneens bevorderd.

Hoewel nog steeds de graanbouw het overwicht heeft, is toch reeds een duidelijke ontwikkeling in de richting van een grootere spreiding der productie waar te nemen.

Toeneming in pCt. van de bebouwde oppervlakte in Zuid-Oost Europa van 1932 op 1938.

granen	9.9
andere voedingsmiddelen ¹⁾	12.1
veevoeder	12.7
industriële planten ²⁾	73.6

¹⁾ o.a. peulvruchten, groente, rijst, aardappelen.

²⁾ o.a. vezelplanten, oliehoudende planten, tabak.

2e. Uitbreiding van den mijnbouw.

De mijnbouw speelt slechts in Roemenië en in Joegoslavië een rol van beteekenis. Voor de andere landen is deze bedrijfstak, zoo hij al voorkomt, van ondergeschikt belang. De mijnbouw in Roemenië betreft in hoofdzaak aardolieproductie, terwijl in Joegoslavië de voortbrenging van mineralen en metalen van belang is.

De aardolieproductie in Roemenië is voor het grootste deel in buitenlandsche handen. Ongeveer $\frac{3}{4}$ van het totale aandeelenkapitaal is niet-Roemeensch bezit. Van de leidende posities in de aardolieproductie was ca. 20 pCt. door buitenlanders bezet. Uitbreiding der productie wordt in vele gevallen voorbereid of is reeds aan den gang.

Voor Joegoslavië zijn de mogelijkheden voor uitbreiding en intensivering van den mijnbouw nog grooter,

hoewel de verwezenlijking der plannen vaak in een verdere toekomst ligt. Veelal op Duitsch initiatief en met behulp van Duitse deskundigen wordt een belangrijke uitbreiding van den mijnbouw in Joegoslavië tot stand gebracht. Op den duur is als gevolg hiervan zeer zeker een belangrijke vraag naar arbeidskrachten te verwachten.

3e. Verdere industrialisatie.

De industrialisatie in Zuid-Oost Europa begon, voor zoover er niet reeds, zooals in Hongarije, eenige industrie bestond, direct na den oorlog van 1914—18. Verschillende der in de eerste jaren gestichte industrieën werden evenwel te groot of onevenwichtig opgezet, zoodat eenige jaren later een reactie intrad, waarna men de industrialisatie in een iets rustiger tempo begon door te voeren. Niettemin waren de resultaten hiervan tot 1930 nog niet bijzonder groot.

De ontwikkeling sedert het uitbreken van de crisis in 1929 werd evenwel belangrijker, zoodat men nu van het bestaan van een zich gestadig uitbreidende industrie in Zuid-Oost Europa kan spreken. De betekenis van deze industrie blijkt vooral ook, indien men het aandeel hiervan in het volksinkomen in de verschillende landen nagaat.

Terwijl b.v. in Hongarije in 1939 25 à 28 pCt. der werkzame bevolking in industrie en mijnbouw een bestaan vond, bedroeg het aandeel hiervan in het volksinkomen 65 à 70 pCt. In Joegoslavië, waar 12 à 15 pCt. der arbeidende bevolking in industrie en mijnbouw werkzaam is, bedraagt het aandeel in het volksinkomen ruim 55 pCt. In Bulgarije, met ca. 12 pCt. in de industrie en mijnbouw werkzaam, is het aandeel ca. 48 pCt.

Deze hoge percentages voor het uit de industrie stammend gedeelte van het volksinkomen geven evenwel een te scherp geaccentueerd indruk. Het reeds meermaals vermelde feit, dat de landbouw in deze landen nog veelal in een primitief stadium verkeert, brengt nl. met zich, dat een belangrijk deel van de opbrengst der landbouwbedrijven voor de eigen voedselvoorziening van de landbouwende bevolking is bestemd en diensgevolge buiten het geldinkomen blijft. In Bulgarije bijv. gaat ca. 60 pCt. van het inkomen der agrarische bevolking buiten de geld-huishouding om.

Daar de industriele inkomens zulk een groote betekenis voor het in geld genoten deel van het volksinkomen — en daardoor ook voor het overheidsinkomen — hebben, is het ook begrijpelijk, dat de intensivering van den landbouw mede afhankelijk is van de ontwikkeling der industrie. Uit deze industrie immers kunnen middelen vloeien, welke noodzakelijk zijn voor het aanbrengen van verbeteringen in den landbouw.

Eenige aspecten der industrialisatie.

De industriele ontwikkeling vindt in Zuid-Oost Europa onder zeer speciale omstandigheden plaats. Deze omstandigheden worden gekenmerkt door een groot aanbod van goedkope arbeidskrachten en gebrek aan kapitaal.

De snelle bevolkingsvermeerdering naast den armoedigen en feitelijk onder verschijnselen van overbevolking gebukt gaanden landbouw maakt zeer veel arbeidskrachten vrij voor andere bezigheden, dus ook voor de industrie. Daar de industrialisatie voornamelijk in een periode viel, waarin de internationale bewegelijkheid van het kapitaal zeer gering was, moest de financiering vrijwel geheel door de diverse landen zelf geschieden. Deze tendens wordt nog versterkt door het feit, dat beleggingen in Zuid-Oost Europa vrij algemeen als riskant worden beschouwd, niet het minst door de politieke onrust, welke den Balkan kenmerkte.

Het naast elkaar staan van een groot aanbod van goedkope arbeidskrachten en gebrek aan kapitaal leidde in de eerste plaats tot het opbouwen van een arbeidsintensieve, dus kapitaal-extensieve industrie.

In de tabel bovenaan de volgende kolom is het geïnvesteerde kapitaal per arbeider in verschillende bedrijfstakken in Hongarije en Roemenië berekend. Voor de

andere Zuid-Oost Europeesche landen gelden ongeveer dezelfde verhoudingen.

Geïnvesteerd kapitaal per arbeider in 1938.

	Hongarije	Roemenië
	in gulden	
Textiel- en kledingindustrie	1251	1665
Metaal- en machine-industrie	1546	2475
Chemische industrie	3470	6540
Voedings- en genotmiddelenind.	4463	4215
Openb. electriciteitsfabr.	10654	—
Gemidd. geheele industrie	2567	2595

Uit deze tabel blijkt, dat ook hier weer vooral de textiel- en de metaalindustrie aan het kenmerk van arbeidsintensiviteit beantwoorden.

Daarbij komt nog, dat de *textiel- en kledingindustrie* het gemakkelijkst een binnenlandsche markt vinden. Smaak en kledinggewoonten van de omringende bevolking zijn den fabrikanten het best bekend en bovendien door hen het gemakkelijkst te beïnvloeden. In Zuid-Oost Europa werd deze binnenlandsche markt dan ook zoo goed als geheel voor het inheemsche product gereserveerd. De hooge invoerrechten (in verschillende gevallen zelfs boven de 100 pCt.) dienden soms tevens voor de vorming van kapitaal ter verdere financiering der industrie.

De *metaalindustrie* vond voor een belangrijk deel werk voor den landbouw, vooral voor den aanmaak van gereedschappen en machines. Het feit, dat daaraan, althans in den aanvang, geen hooge kwalitatieve eischen worden gesteld, is voor een beginnende industrie van betekenis. Parallel met de uitvoering der plannen tot intensivering van den landbouw kan de bedrijvigheid in de metaalindustrie verder toenemen.

De textiel- en de metaalindustrie zijn dan ook de belangrijkste bedrijfstakken in Zuid-Oost Europa. Onderstaande tabel toont dit voor de drie voornaamste industrielanden — voor de andere zijn geen bruikbare of vergelijkbare gegevens te vinden — aan.

Aandeel in pCt. van arbeiders in bepaalde industrieën, vergeleken met de totale industrie.

	Hongarije	Roemenië	Joegoslavië
	(1938)	(1937)	(1936)
Textielindustrie	21.1	26.3	22.4
Metaalindustrie	33.6	17.9	18.6
Voeding- en genotmiddelenindustrie	12.1	11.8	12.9
Houtbewerking-industrie	—	—	16.7
Papierindustrie	—	5.2	3.6
Electriciteitsindustrie	2.3	0.7	2.0

De ontwikkeling van de industrie in de jaren na 1929 blijkt uit de volgende gegevens:

	Industriele productie totaal	Textiel-industrie	Metaal-industrie
	1929 = 100		
Hongarije (1939)	151.4	215.9	151.3
Roemenië (1938)	131.6	145.5	175.2
Griekenland (1938)	164.7	205.9	—

Vooral vergeleken met de reeds geïndustrialiseerde landen in West en Centraal Europa, waar de beweging een veel trager karakter vertoont, geven deze cijfers een goed beeld van de bijzondere ontwikkeling, die in Zuid-Oost Europa plaats vindt.

De nog steeds verdergaande industrialisatie in dit gebied, gepaard met de ter hand genomen intensivering van den landbouw, heeft de tendens de koopkracht dezer landen niet onbelangrijk te verhoogen. Overigens zijn reeds nu van jaar op jaar belangrijke verschillen waar te nemen. Als handelspartners voor andere landen — Duitschland bezit er reeds een grooten invloed — worden zij daarom van steeds meer betekenis.

AANTEKENINGEN

Overheidsmaatregelen op economisch gebied.

HANDEL EN NIJVERHEID.

Prijzenopdriving. Alle tot 27 Juli van kracht zijnde beschikkingen betreffende de prijzen van roerende goederen en diensten zijn, krachtens de Prijzenbeschikking 1940 No. 1, vervallen, met uitzondering van de beschikkingen van 20 Februari 1940 betreffende den prijs van hooi (E.V. 25/2/40, pag. 283) en van 6 Juni 1940 betreffende den prijs van weidegras, lucerne en roode klaver (E.-S. B. (1274) pag. 402).

Krachtens deze Prijzenbeschikking 1940 No. 1 is het thans verboden goederen te koop aan te bieden, te verkoopen, te huur aan te bieden of te verhuren, en ten aanzien van diensten deze te verrichten, tegen prijzen, welke hooger zijn dan de op 9 Mei berekende. Onder dien berekende prijs wordt verstaan de prijs, welke bij het meerendeel van de op genoemden datum afgesloten transacties werd berekend. Indien op 9 Mei geen transactie heeft plaats gevonden of de op dien datum berekende prijs als een uitzonderlijke moet worden beschouwd, mag de leverancier ten hoogste een prijs in rekening brengen, die bij het meerendeel van de door hem in de periode van 9 April—9 Mei afgesloten transacties betreffende soortgelijke goederen of diensten in rekening werd gebracht. Voor het geval deze vroegere transacties betrekking hebben op andere hoeveelheden of kwaliteiten dan die, waarop de thans te sluiten transactie betrekking heeft, mag ten hoogste een prijs worden berekend, welke toentertijd in rekening zou zijn gebracht. Ingeval echter de leverancier ook in laatstgenoemde periode geen enkele transactie heeft afgesloten, zal ten hoogste de op 9 Mei algemeen gebruikelijke prijs kunnen worden berekend.

Eveneens moet als prijsverhoging worden beschouwd iedere directe of indirecte vermindering van de tegenprestatie, bijvoorbeeld de verandering van de hoeveelheid, het gewicht, de kwaliteit of van de betalings- en leveringsvoorwaarden.

Onder de bepaling van de Beschikking vallen niet: goederen, waarvoor op grond van de Landbouwcrisiswet 1933 prijzen zijn of worden vastgesteld; goederen uit het buitenland afkomstig, voorzover deze nog niet in den eigendom van Nederlandsche afnemers zijn overgegaan; tarieven of prijzen voor het vervoer van personen of goederen; arbeidsloon. Ten aanzien van de buiten de bepalingen vallende goederen en diensten, alsmede voor alle andere prijzen, gelden voorshands de door den Opperbevelhebber van de Deutsche weermacht terzake vastgestelde bepalingen.

In afwijking van bovenstaande regeling is, in verband met de thans bestaande moeilijkheden bij het vervoer, bij de Transportbeschikking bepaald, dat bij franco levering de daarmede samenhangende extra-transportkosten in rekening mogen worden gebracht. Dit bedrag moet evenwel duidelijk op de desbetreffende facturen worden vermeld en uit vrachtnota's en dergelijke kunnen worden aangetoond. Deze uitzondering geldt *niet* voor de bezorgkosten van detaillisten binnen hun normale afzetgebied.

Bij de Detailprijzenbeschikking is dispensatie verleend van het verbod tot prijsverhoging der detailprijzen, met dien verstande, dat de detailhandelaraar den prijs, dien hij op 9 Mei berekende, mag verhoogen met ten hoogste het bedrag, waarmede zijn inkoop prijs als gevolg van een door een bevoegde instantie goedgekeurde verhoging is toegenomen; althans voorzover het goederen betreft, welke tegen dien hooger prijs werden ingekocht. Het beginsel der vervangingswaarde wordt dus niet aanvaard, terwijl ook de winkeliersmarge, in geld uitgedrukt, niet mag toenemen.

Indien zich, ondanks deze dispensatieregelingen, groote moeilijkheden mochten voordoen, zullen ten aanzien

van bepaalde goederen of wel ten aanzien van bepaalde ondernemingen afzonderlijke regelingen kunnen worden gemaakt. Goed gedocumenteerde verzoeken daartoe (waaronder een uitgewerkte kostprijscalculatie) kunnen, naar den aard van het behandelings artikel, door een volgende instanties in behandeling worden genomen: Rijksbureaux voor de Nijverheid; het Rijksbureau Voedselvoorziening; de afdeling Middenstand van het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart.

De controle op de naleving der prijsvoorschriften is aan bovenvermelde instanties opgedragen. De controle op de detailprijzen zal bij de politie berusten.

Producenten en handelaren worden gewaarschuwd (op straf van inbeslagname) tegen het niet-afleveren uit voorraad van goederen in normale hoeveelheden aan normale afnemers tegen de toegestane prijzen, tenzij ten aanzien van de aflevering krachtens de Distributie- of Hamsterwet beperkingen zijn voorgeschreven.

Prijsverhogingen, welke in de afgelopen weken, in strijd met bovenvermelde bepalingen, hebben plaats gevonden, dienen ongedaan te worden gemaakt en de uit dien hoofde teveel ontvangen gelden moeten aan de afnemers gerestitueerd worden.

Ook de koper, huurder of opdrachtgever, die opzettelijk bewerkt of medebewerkt of aan wiens schuld het te wijten is, dat de hierbedoelde voorschriften niet worden nagekomen, kan op gelijke wijze als de leverancier der goederen of diensten worden gestraft. (E.V. 2/8/40, pag. 955; Verordeningblad No. 14.)

LANDBOUW EN VOEDSELVOORZIENING.

Bloembollen. Met een jaar, d.w.z. tot 31 Juli 1941, zijn verlengd de Bloembollensaneeringsplannen 1937 (Teelt en Handel) en het Bloembollensaneeringsplan 1939 (Invoermonopolie). (E.V. 2/8/40, pag. 957; Stct. No. 144.)

Erwten. Ontheffing met ingang van 25 Juli van het oogstverbod van landbouwerwten en van het verbod van verhandelen en afleveren van landbouwerwten, anders dan bewerkt of verwerkt, voorzover het landbouwerwten betreft, die ter bewerking of verwerking worden afgeleverd aan bij de Groenten- en Fruitcentrale aangesloten georganiseerde bewerkers en verwerkers van warmoezerijgewassen. (E.V. 2/8/40, pag. 957; Stct. No. 144.)

Jacht. In beperkte mate en onder zekere voorwaarden is teruggave van jachtgeweren aan jachtaktehouders mogelijk. (E.V. 2/8/40, pag. 958; Stct. No. 145.)

BOEKBESPREKINGEN.

Dr. F. J. Kramer: De Graanwet van 1835. (Amsterdam 1940; H. J. Paris. Prijs f 2.90.)

De Engelsche graanwetten staan in de economische geschiedenis te boek als een afschrikwekkend voorbeeld van de averechtsche werking van protectionistische maatregelen. Ook op de Nederlandsche graanwet van 1835 rust de veroordeeling van het meerendeel der historieschrijvers. Waarschijnlijk waren zij evenwel door de domineerende vrijhandelsbeginselen meer beïnvloed, dan zij zich zelf bewust waren.

De ervaringen van de laatste tien jaren hebben onze generatie evenwel meer vertrouwd gemaakt met beschermende handelspolitieke maatregelen en zodoende een geestelijke sfeer geschapen, die bevorderlijk is voor het toonen van meer begrip voor alles wat met de graanwet van 1835 in verband staat.

Het is dan ook begrijpelijk, dat iemand in dezen tijd de graanwet van 1835 tot onderwerp van zijn proefschrift heeft gekozen. Een gemakkelijke taak vormde dit niet. In de theoretische economie heeft men vaak de neiging de gevallen te styleeren, van de storende bijzaken te ontdoen, waardoor men tot zuiverder gevolgtrekking in

staat is. In de historische werkelijkheid evenwel blijkt dikwijls, dat de gevolgen van een bepaalden economischen maatregel zoo geheel opgaan in het totale economische proces, dat het vrijwel onmogelijk is tot een scherp oordeel te komen, dat alle factoren recht doet. Dat geldt nu in onzen tijd met zijn rijkdom aan statistisch materiaal, maar in nog veel grootere mate in de eerste helft van de vorige eeuw met haar schaarschte aan exacte gegevens.

Als een goed historicus, die kan luisteren, heeft de heer Kramer zooveel mogelijk de historische data zelf laten spreken. Uit zijn studie blijkt niet, of hij principieel vrijhandelaar dan wel protectionist is; vermoedelijk is hij geen van beiden.

Bij den strijd om de invoering van de graanwet komen in hoofdzaak de belangen van twee groepen in het geding, n.l. die van den akkerbouw en die van den graanhandel. Bovendien moest nationaal bepaald worden of de instandhouding van den akkerbouw en de verhooging van de welvaart ten plattelande opwoog tegen het duurder maken van het belangrijkste volksvoedsel: het brood.

De schrijver geeft eerst een uitvoerige schets van den Nederlandschen landbouw omstreeks 1835. Hij maakt duidelijk, dat groote wijzigingen in het bouwplan bij den toenmaligen stand van de landbouwtechniek niet mogelijk waren. De bedrijfsresultaten waren zoodanig, dat „de toestand der landbouwende bevolking in 1835 inderdaad — zij het ook sedert kort — zorgwekkend was en dat uit dien hoofde een beroep op de Overheid tot het verlenen van steun niet ongemotiveerd was”.

„Uit een vergelijking van de grootte der bevolking in de steden en in de plattelandsgemeenten en een analyse van de beroepswerkzaamheden blijkt, dat „ons land, ondanks zijn vroegere vermaardheid op het gebied van handel en verkeer in de dertiger jaren der vorige eeuw in wezen een landbouwstaat was”.

Wij krijgen den indruk, dat de heer Kramer in het vervolg van zijn uiteenzetting de belangrijkheid van den akkerbouw ten opzichte van de veehouderij wat overdrijft. Het lijkt ons te kras om in de streken, waar de veehouderij in dienst stond van den akkerbouw, het grasland mee te tellen als bouwland. Door hun tamelijk gesloten huishouding hadden juist deze streken in betrekking tot de graanwet al geen groote beteekenis — zooals de schrijver trouwens ook zelf opmerkt —, terwijl hun door deze werkwijze een te groote invloed op het resultaat wordt toegekend.

Het onderzoek brengt aan het licht, „dat de Nederlandsche graanhandel in de dertiger jaren niet alleen van geringen omvang was en uit dien hoofde reeds zeer gedrukt, doch dat de import en zelfs de binnenlandsche afzet voor een deel in vreemde handen was en buiten den Hollandschen handel omging”. De eigen graanbouw was in dezen tijd nog van overwegend belang voor de binnenlandsche voedselvoorziening.

De totstandkoming der graanwet en de in den strijd gebruikte argumenten, die het voor of tegen bepleitten, worden breedvoerig uiteengezet.

Het belangwekkendste gedeelte volgt evenwel in het hoofdstuk, dat handelt over de werking der graanwet. Wat den graanhandel betreft, is de heer Kramer van oordeel, dat de invloed gering is geweest, hoewel hij niet ontkent, dat er bezwaren aan kleefden in verband met het aan wisselende rechten verbonden risico. Voor zoover het den landbouw aangaat, zegt de schrijver „dat de invloed van de graanwet op het sedert 1836 ingetreden herstel van de welvaart der landbouwende bevolking relatief niet groot is geweest”. Ofschoon de graanwet niet zonder effect op de prijzen is geweest, wordt „haar beteekenis echter verre overtroffen, door die, welke aan de gewijzigde internationale marktpositie moet worden toegeschreven”.

De belangstelling van den economist gaat bij de graanwet van 1835 vooral uit naar de werking van de schaalrechten. Op dit punt biedt deze, overigens zoo verzorgde, studie, een teleurstelling. De belangstelling van den schrij-

ver is bij de behandeling van dit onderwerp blijkbaar meer gericht op het eenmalige empirische gebeuren in zijn gecompliceerdheid, dan op het algemeen theoretische vraagstuk in dit bepaalde historische geval. Een oordeel over de schaalrechten als zoodanig — waarschijnlijk achtte de schrijver dit buiten zijn onderwerp vallend — moeten wij helaas missen. Met behulp van een relatieven maatstaf — het zich practisch toentertijd voordoende eenige alternatief: vaste rechten — is de heer Kramer evenwel tot een welwillend oordeel geneigd.

J. HORRING.

MAANDCIJFERS.

GECOMBINEERDE MAANDSTAAT VAN DE VIER NEDERLANDSCHE GROOTBANKEN. 1)

(In miljoenen guldens)	30 Apr.	31 Mei	30 Juni	31 Juli
Activa:				
Kas, kassiers en daggeldleeningen	54	67	53	54
Ned. schatkistpapier	165	147	236	302
	219	214	289	356
Ander overheidspapier	25	19	21	23
Wissels	24	29	26	21
Bankiers in binnen- en buitenland	62	63	62	60
Prolong. en voorsch. op effecten	107	100	95	92
	218	211	204	196
Debiteuren	298	286	254	242
Effecten en syndicaten	33	32	32	32
Deelnemingen (incl. voorschotten)	12	12	11	11
	343	330	297	285
Gebouwen	15	15	15	15
Diverse reken. (incl. overl. posten)	—	—	—	1
Belegde bestemmingsreserve	2	2	2	2
Effecten leendepot	15	15	14	14
	812	787	821	869
Passiva:				
Crediteuren	482	467	507	552
Wissels — eigen accept	13	12	8	6
„ — derden	1	—	—	—
	14	12	8	6
Deposito's op termijn	41	39	40	39
Kassiers en genom. daggeldleeningen	2	3	1	—
Diverse rekeningen	20	13	13	20
Bestemmingsreserve	2	2	2	2
Effecten leendepot	15	15	14	14
	576	551	585	633
Werkzaam kapitaal	236	236	236	236
Aandeelen kapitaal	170	170	170	170
Reserve	66	66	66	66
	236	236	236	236

1) In verband met de verbreking van de postverbinding met Indië en omdat samentelling van Nederlandsche en Nederlands-Indische cijfers onder de huidige omstandigheden geen beteekenis heeft, is deze staat alleen uit de cijfers der Nederlandsche grootbanken samengesteld.

STATISTIEKEN.

OFFICIEELE WISSELKOERSEN NEDERLANDSCHE BANK

Valuta's (schriftelijk en t.t.)

	N.-York	Berlijn	Brussel	Zürich	Stockh.	Helsinki
23 Juli 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
24 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
25 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
26 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
27 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
29 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
Laagste d.w.	1.88 ³ / ₈	75.28	30.11	42.72	44.81	3.81
Hoogste d.w.	1.88 ³ / ₈	75.43	30.17	42.81	44.90	3.82
30 Juli 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
31 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
1 Aug. 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
2 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
3 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
5 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
Laagste d.w.	1.88 ³ / ₈	75.28	30.11	42.72	44.81	3.81
Hoogste d.w.	1.88 ³ / ₈	75.43	30.17	42.81	44.90	3.82
6 Aug. 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
7 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
8 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
9 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
10 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
12 „ 1940	1.88 ³ / ₈	75.35 [±]	30.14	42.76 [±]	44.85 [±]	3.81 [±]
Laagste d.w.	1.88 ³ / ₈	75.28	30.11	42.72	44.81	3.81
Hoogste d.w.	1.88 ³ / ₈	75.43	30.17	42.81	44.90	3.82
Muntpariteit	1.469	59.263	24.906	48.003	66.671	6.266

KOERSEN TE LONDEN.

Plaatsen en landen	Not. eenh.	29 Juli 3 Aug '40 Laagste	3 Aug. 1940 Hoogste	5/10 Aug. '40 Laagste	10 Aug. 1940 Hoogste
Officieel:					
New York	\$ p. £	4.02½	4.03½	4.03	4.02½
Parijs	Fr.p. £	—	—	—	—
Stockholm	Kr.p. £	16.85	16.95	16.90	16.85
Montreal	\$ p. £	4.43	4.47	4.45	4.43
Buenos Aires	Pes.p. £	16.90	17.13	17.01½	16.90
Niet-Officieel:					
Alexandrië	P. p. £	97.50	97.50	97.50	97.50
Alhene	Dr.p. £	525	525	525	525
Bangkok	Sh. p. £	22.12	22.12	22.12	22.12
Bombay	d. p. r.	18.—	18.—	18.—	18.—
Budapest	P. p. £	18.62	18.75	18.75	18.75
Hongkong	d. p. \$	15.—	15.—	15.—	15.—
Istanbul	T£ p. £	515	515	515	515
Kobe	d. p. yen	14.75	14.93	14.75	14.37
Lissabon	Escu. p. £	100.—	100.—	100.—	100.—
Madrid	Pt.p. £	37.70	37.70	37.70	37.70
Montevideo	d. p. p.	22.—	23.—	22.50	22.50
Rio de Janeiro	d. p. mil.	3.25	3.25	3.25	3.25
Shanghai	d. p. \$	3.87	3.93	3.87	3.75
Singapore	d. p. \$	16.18	28.18	16.18	28.18

1) Nominaal.

KOERSEN TE NEW-YORK. (Cable).

Data	Londen (\$ per £)	Parijs (\$ per 100 fr.)	Berlijn (\$ p. 100 Mh.)	Amsterdam (\$ p. f 100)
6 Aug. 1940	3.94¼	—	40.05½	—
7 " 1940	3.94¼	—	40.05½	—
8 " 1940	3.89¾	—	40.03	—
9 " 1940	3.97	—	40.03	—
10 " 1940	3.97½	—	40.03	—
12 " 1940	3.97½	—	40.03	—
14 Aug. 1939	4.68½	2.64½/16	40.13	53.69
Muntpariteit	4.86	3.90½	23.81¼	40¾/16

1) Nominaal.

ZILVERPRIJS

Londen 1)	N. York 2)	A'dam 3)	Londen
6 Aug. 1940.. 23	34¾	6 Aug. 1940.. 2105	168/—
7 " 1940.. 23½	34¾	7 " 1940.. 2105	168/—
8 " 1940.. 23½	34¾	8 " 1940.. 2105	168/—
9 " 1940.. 23½	34¾	9 " 1940.. 2105	168/—
10 " 1940.. —	40	10 " 1940.. 2105	168/—
12 " 1940.. 23½	34¾	12 " 1940.. 2105	168/—
14 Aug. 1939.. 17½	35¾	14 Aug. 1939.. 2110	148/7½
23 Aug. 1939.. 20½	37¼	23 Aug. 1939.. 2110	148/6½

1) In pence p. oz. stand. 2) Foreign silver in \$c. p. oz. fine.

3) In gulden per Kg. 1000/1000. 4) In sh. p. oz. fine.

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Vorderingen	7 Aug. 1940	31 Juli 1940
Saldo van 's Rijks Schatkist bij de Nederlandsche Bank	f 10.789.067,21	—
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	102.461,47	f 587.308,44
Voorschotten op ult. Juni 1940 aan de gemeenten verstr. op a. haar uit te keeren hoofds. der pers. bel., aand. in de hoofds. der grondbel. en der gem. fondsb. bel., alsmede op. op die belastingen en op de vermogensbelasting	1.467.489,81	1.467.489,81
Voorschotten aan Ned.-Indië 1)	72.711.711,56	68.808.604,—
Idem aan Suriname 2)	9.616.982,70	9.616.982,70
Kasvord. weg. creditverst. a/h. buitenl.	79.400.393,62	79.569.068,61
Daggeldleeningen tegen onderpand	—	—
Saldo der postrek. v. Rijks-comptabelen	68.589.056,69	66.567.562,32
Vord. op het Alg. Burg. Pensioenfonds 1)	—	—
Vord. op andere Staatsbedr. en instellingen 1)	54.536.478,20	56.432.854,49
Verplichtingen		
Voorschot door de Ned. Bank ingev. art. 16 van haar oortrooi verstrekt	—	13.077.880,13
Voorschot door de Ned. Bank in reken.-cour. verstrekt	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	78.912.000,—	79.687.000,—
Schatkistpromessen in omloop	590.400.000,— 3)	556.700.000,— 3)
Daggeldleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	22.667.112,—	22.646.837,50
Schuld op ultimo Juni 1940 a/d. gem. wegens a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. i. d. hoofds. d. grondb. e. d. gem. fondsb. alsmede op. op die bel. en op de vermogensbelasting	—	—
Schuld aan Curaçao 1)	250.738,05	250.738,05
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds 1)	30.889.870,03	27.297.694,06
Id. a. h. Staatsbedr. der P.T. en T. 1)	199.321.889,55	188.719.028,17
Id. aan andere Staatsbedrijven 1)	21.500.000,—	21.500.000,—
Id. aan div. instellingen 1)	169.943.467,59	169.902.362,59

1) In rekg. ort. met 's Rijks Schatkist. 2) Rechtstreeks bij De Nederlandsche Bank f 66.000.000,— 3) Idem f 82.000.000,—

DE NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte balans op 12 Augustus 1940.

Activa.	
Binnenl. Wissels, Promessen, enz.	f 60.379.102
Hfdbank. f	444.500
Bijbank. "	3.303.179
Agentsch. "	—
Papier op het Buitenland	f 300.000
Af: Verkocht maar voor de bank nog niet afgevoerd	—
Beleeningen incl. voerschotten in rekening-courant op onderpand	f 147.843.755 1)
Hfdbank. f	5.966.665
Bijbank. "	68.021.531
Agentsch. "	—
Op Effecten enz.	f 221.831.951
Op Goederen en Ceelen	220.569.469 1)
Voorschotten aan het Rijk	1.262.482
Munt en muntmateriaal: Gouden munt en gouden muntmateriaal	f 1.131.277.861
Zilver munt, enz.	14.405.559
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfonds	1.145.683.420
Gebouwen en meubelen der Bank	47.867.681
Diverse rekeningen	4.500.000
	18.753.598
	f 1.513.870.217
Passiva.	
Kapitaal	f 20.000.000
Reservefonds	4.454.251
Bijzondere reserves	13.494.514
Pensioenfonds	10.910.306
Bankbiljetten in omloop	1.281.463.640
Bankkassanitiën in omloop	58.027
Rek.-Courant } Van het Rijk f	180.306.751
saldo's } Van anderen	—
Diverse rekeningen	180.306.752
	3.182.727
	f 1.513.870.217

Beschikbaar metaalsaldo 560.976.152
Minder bedrag aan bankbiljetten in omloop dan waartoe de Bank gerechtigd is 1.402.440.380
Schatkistpapier, rechtstreeks bij de Bank ondergebracht 52.000.000
1) Waarvan aan Nederlandsch-Indië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad No. 99) f 57.977.150

Voornaamste posten in duizenden gulden.

Data	Gouden munt en 1) muntmater.	Circulatie	Andere opeischb. schulden	Beschikb. Metaal-saldo	Dek-kings-perc.
12 Aug. '40	1.131.278	1.281.464	180.367	560.976	± 78
5 " '40	1.127.610	1.286.806	193.647	549.098	78
29 Juli '40	1.120.317	1.276.559	196.633	543.796	± 77
6 Mei '40	1.160.287	1.158.613	255.183	607.242	83
Data	Totaal bedrag disconto's	Schatkist-prom. rechtstr.	Beleeningen	Papier op het buitnl.	Div. reken. (act.)
12 Aug. '40	64.127	52.000	221.832	300	18.754
5 " '40	94.836	82.000	222.211	300	17.605
29 Juli '40	81.461	66.000	226.415	300	16.829
6 Mei '40	9.853	—	217.756	750	20.648

1) Per 1 April 1940 herwaardeering van den goudvoorraad op basis van een depreciatie-percentage van 18 pCt.

DUITSCHER RIJKSBANK.

Data	Goud en deviezen	Renten-bank-scheine	Andere wissels cheques en schatkistpapier	Beleeningen	
7 Aug. 1940	77,8	355,1	12.571,0	18,8	
31 Juli 1940	77,6	334,7	12.613,1	28,5	
23 " 1940	77,8	426,1	11.825,4	22,7	
23 Aug. 1939	77,0	27,2	8.140,0	22,2	
Data	Effec-ten	Diverse Activa	Circulatie	Rekg.-Crt.	Diverse Passiva
7 Aug. '40	97,5	1.661,6	12.520,2	1.650,1	462,2
31 Juli '40	114,3	1.814,4	12.749,6	1.620,4	452,8
23 " '40	123,3	1.779,4	12.015,4	1.808,3	443,0
23 Aug. '39	982,6	1.380,5	8.709,8	1.195,4	454,8

BANK VAN ENGELAND.

Data	Metaal	Bankbilj. in circulatie	Bankbilj. in Bank. Deparm.	Other Securities		
				Advanc.	Securities	
7 Aug. '40	1.110	613.670	16.570	3.130	22.020	
31 Juli '40	1.110	609.540	20.700	3.270	21.500	
15 " '40	1.260	607.590	22.640	3.140	22.240	
28 " '40	1.370	608.920	21.320	3.030	23.040	
23 Aug. '39	247.263	508.064	38.353	5.711	24.334	
Data	Gov. Sec.	Public Depos.	Other Deposits		Reserve	Dek-kings-perc. 1)
			Bankers	Other Acc.		
7 Aug. '40	157.330	19.240	114.090	48.570	17.426	9,6
31 Juli '40	152.860	22.680	106.260	52.270	21.560	11,9
15 " '40	154.100	30.270	103.960	50.970	23.650	12,8
28 " '40	155.870	56.040	79.170	51.230	22.450	12,0
23 Aug. '39	99.666	22.371	92.132	36.229	39.199	26,0

1) Verhouding tusschen Reserve en Deposits.